O‘ZBEKISTON MISOLIDA MOLIYAVIY SAVODXONLIK VA JAMG‘ARISH TAHLILI: IMRAD YONDASHUVI VA EMPIRIK MODELLASHTIRISH

Shakirova Nigora Axralovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Statistika kafedrasi PhD, dotsenti
Elektron pochta:shakirova0130@gmail.com
Orcid: 0009-0006-5025-4764
Ashurov Elbek Fozil o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, “Moliya” fakulteti
E-mail: elbekashurov999@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola O‘zbekiston aholisining moliyaviy savodxonligi, jamg‘arish xulqi va moliyaviy inklyuziya darajasini kompleks statistik va ekonometrik tahlil qiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2024-yilgi rasmiy hisoboti, World Bank Global Findex 2025, OECD/INFE hamda S&P Global FinLit empirik ma’lumotlaridan foydalanilgan. Tadqiqot doirasida jamg‘arish darajasi (S=J/D), OECD/INFE kompozit savodxonlik indeksi va Fisher tenglamasi orqali real foiz stavkasi dinamikasi modellashtirilgan. Shuningdek, aholi omonatining o‘sish gistogrammasi, muddatli depozitlar tarkibining sektorli (donut) diagrammasi va jamg‘arma oqimlarining poligon chastota egri chiziqlari SVG formatida grafik tasvirlangan. Maqola yakunida inflyatsion kutilmalarni jilovlash, islomiy moliya darchalarini joriy etish hamda raqamli moliya savodxonligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy savodxonlik, Global Findex 2025, OECD/INFE, Fisher tenglamasi, gistogramma, poligon egri chizig‘i, depozitlar dinamikasi.

Abstract. This scientific article provides a comprehensive statistical and econometric analysis of financial literacy, savings behavior, and the level of financial inclusion among the population of Uzbekistan. The study utilizes official

data from the 2024 Annual Report of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, World Bank Global Findex 2025, OECD/INFE, and S&P Global FinLit empirical surveys. Within the framework of the research, dynamics are modeled using the savings rate ($S=J/D$), the OECD/INFE composite financial literacy index, and the Fisher equation for real interest rates. Additionally, household deposit growth histograms, pie/donut charts of time-deposit structures, and frequency polygon curves of savings flows are visually presented in SVG format. The paper concludes with practical policy recommendations on curbing inflation expectations, introducing Islamic finance windows, and enhancing digital financial literacy.

Keywords: financial literacy, Global Findex 2025, OECD/INFE, Fisher equation, histogram, frequency polygon, deposit dynamics.

Аннотация. В данной научной статье проведен комплексный статистический и эконометрический анализ уровня финансовой грамотности, сберегательного поведения и финансовой инклюзивности населения Узбекистана. В исследовании использованы официальные данные Годового отчета Центрального банка Республики Узбекистан за 2024 год, базы данных World Bank Global Findex 2025, а также эмпирические показатели OECD/INFE и S&P Global FinLit. В рамках работы смоделирована динамика с использованием нормы сбережений ($S=J/D$), композитного индекса финансовой грамотности OECD/INFE и уравнения Фишера для реальной процентной ставки. Графически (в формате SVG) представлены гистограмма роста вкладов населения, круговая (donut) диаграмма структуры срочных депозитов и полигон частотного распределения сберегательных потоков. В заключении даны практические рекомендации по снижению инфляционных ожиданий, внедрению окон исламского финансирования и повышению цифровой финансовой грамотности.

Ключевые слова: финансовая грамотность, Global Findex 2025, OECD/INFE, уравнение Фишера, гистограмма, полигон частот, динамика депозитов.

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Zamonaviy makroiqtisodiy sharoitda aholining moliyaviy savodxonligi shaxsiy farovonlikni oshirish va mamlakat moliyaviy tizimining barqarorligini ta'minlovchi fundamental omillardan biridir. Xalqaro adabiyotlarda moliyaviy savodxonlik individual darajada resurslarni to‘g‘ri taqsimlash, risklarni diversifikatsiya qilish, inflyatsiya va murakkab foiz ta'sirini anglash qobiliyati sifatida ta'riflanadi. OECD/INFE [15] xalqaro metodologiyasiga muvofiq, moliyaviy savodxonlik uchta asosiy ustundan tashkil topadi: moliyaviy bilim (knowledge), moliyaviy xulq-atvor (behavior) va moliyaviy munosabat (attitude).

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda moliya-bank tizimini isloh qilish, bank xizmatlarini raqamlashtirish hamda aholining formal moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan qamrovini kengaytirish bo‘yicha ulkan ijobiy o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Biroq, tarixiy va strukturaviy omillar sababli aholi jamg‘armalarining muayyan qismi hamon noformal vositalarda (naqd valyuta, oltin, ko‘chmas mulk) saqlanib qolmoqda. S&P Global FinLit tadqiqotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda kattalar orasida moliyaviy savodxonlik darajasi 21% ni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich rivojlanayotgan davlatlar o‘rtacha ko‘rsatkichidan past bo‘lib, moliya bozoridagi salohiyatdan to‘liq foydalanilmayotganini ko‘rsatadi.

Maqolaning maqsadi O‘zbekiston aholisining moliyaviy savodxonlik darajasi va jamg‘arish odatlarini Markaziy bankning 2024-yilgi rasmiy ko‘rsatkichlari, Global Findex 2025 va OECD/INFE standartlari asosida matematik va vizual modellashtirish, mavjud to‘siqlarni aniqlash hamda ilmiy va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

2. METODOLOGIYA (METHODS)

Ushbu tadqiqotda deskriptiv va analitik statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish, indikativ baholash hamda grafik vizualizatsiya usullari qo‘llanilgan. Ma'lumotlar bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy

bankining 2024-yilgi hisoboti, World Bank Global Findex 2025 mikroma'lumotlar to'plami va OECD/INFE so'rovnomalari xizmat qiladi.

Tadqiqotda qo'llanilgan asosiy iqtisodiy-matematik tenglamalar va empirik modellarga quyidagilar kiradi:

1. OECD/INFE Savodxonlik Indeksi:

$$FL_Index = 0.35 \times K + 0.45 \times B + 0.20 \times A$$

2. Fisher Tenglamasi (Real foiz):

$$r = [(1 + i) / (1 + \pi)] - 1$$

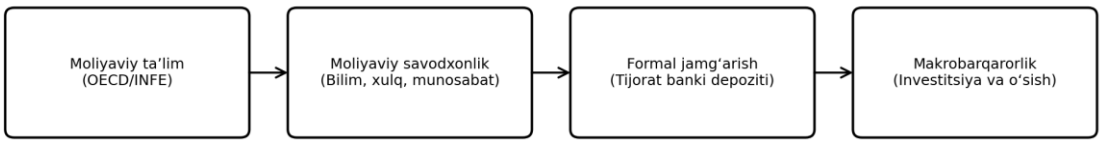
3. Jamg'arish Darajasi (Saving Rate):

$$S = (J / D) \times 100\%$$

4. O'sish Sur'ati (Growth Rate):

$$T = [(Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}] \times 100\%$$

Quyidagi konseptual oqim diagrammasi (Flowchart) moliyaviy savodxonlikning jamg'arish va makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatish zanjirini tushuntiradi:

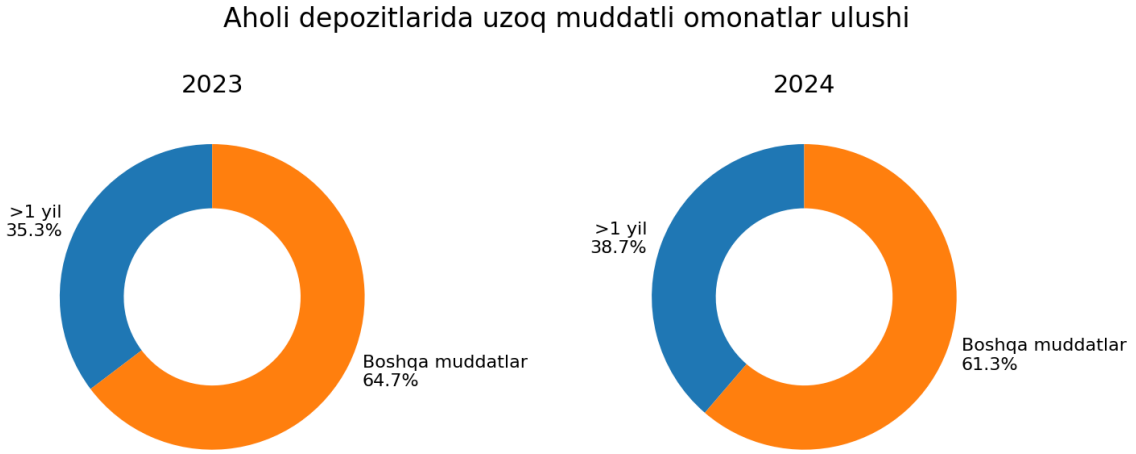
1-Rasm: Moliyaviy Ta'limdan Makroiqtisodiy Barqarorlikka Eltuvchi Konseptual Oqim Diagrammasi

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2024-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilgan rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, tijorat banklaridagi aholi omonatlari qoldig'i favqulodda yuqori o'sish sur'atlarini namoyish etdi. Jami aholi omonatlari 2023-yilga nisbatan 42% ga oshib, 122 trillion so'mga yetdi. Shuningdek, milliy valyutadagi depozitlar ulushi 66% dan 72% ga ko'tarildi, bu esa dedollarizatsiya jarayoni jadallashganini tasdiqlaydi. [16].

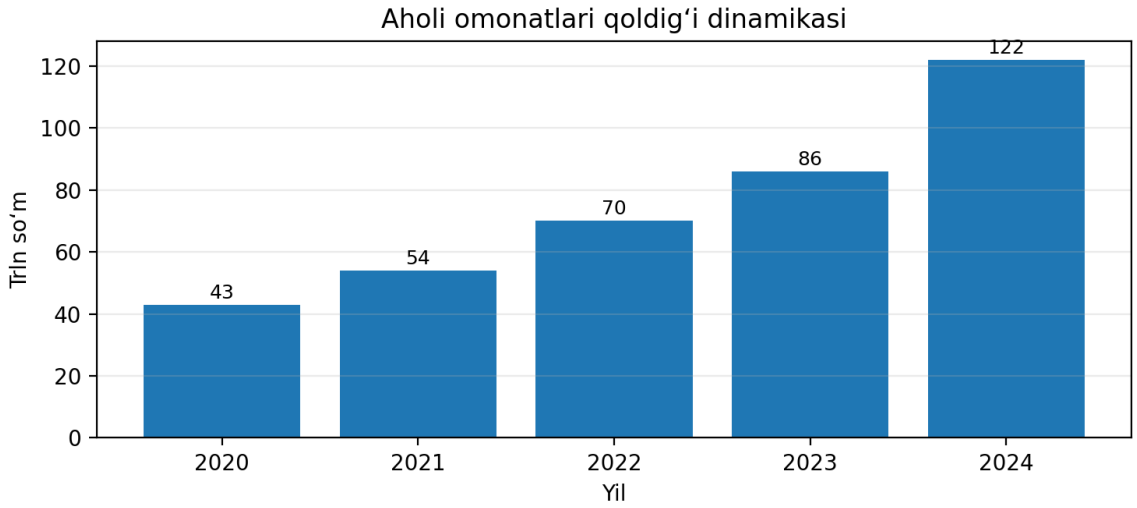
1-Jadval: 2023–2024-yillarda O'zbekiston Bank Tizimidagi Aholi Depozitlari Tarkibi

Ko'rsatkich Unvoni	2023-yil	2024-yil	Absolyut O'zgarish	Nisbiy O'sish (%)
Jami Aholi Omonatlari (trln so'm)	86.0	122.0	+36.0 trln	+41.86%
Milliy valyutadagi omonatlar ulushi (%)	66.0%	72.0%	+6.0 p.p.	+9.09%
Uzoq muddatli depozitlar (1 yildan yuqori)	35.3%	38.7%	+3.4 p.p.	+9.63%
Transchegaraviy Pul O'tkazmalari ($ mlrd)	11.4	14.8	+$3.4 mlrd	+29.82%

Quyidagi qo'shaloq Sektorli (Donut) Diagramma 2023 va 2024-yillarda aholi muddatli depozitlari tarkibining ijobiy tomonga siljiganini ko'rsatadi:

2-Rasm: 2023 va 2024-yillarda Aholi Depozitlarining Muddatli Tarkibi (Sektorli Tahlil)

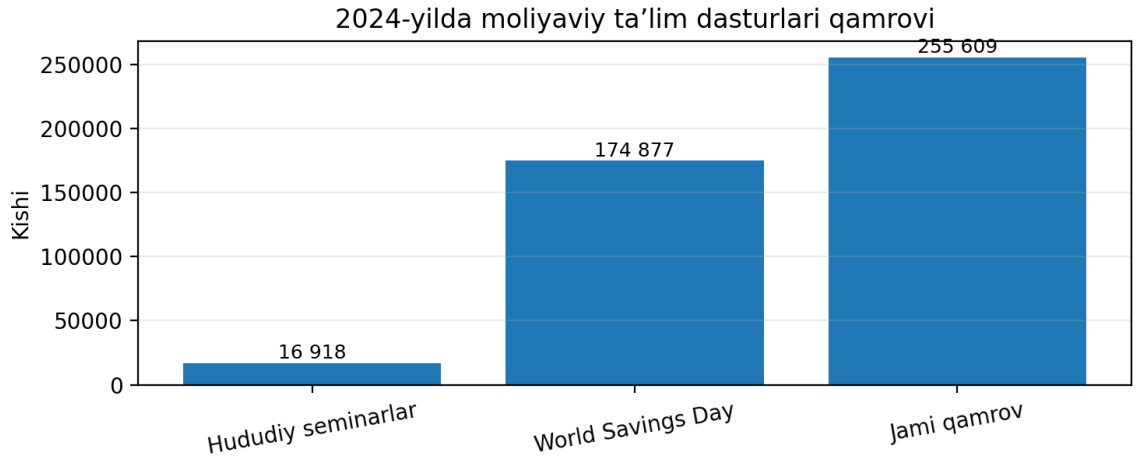
3-Rasm: 2020–2024-yillarda O'zbekistonda Aholi Omonatlari Qoldig'i Dinamikasi Gistogrammasi

Кўрсаткичлар номи / млрд. сўм	2015	2016	2017	2018	01.04.2019
Аҳоли омонатлари, жами	6 966	8 531	12 132	14 704	15 891
йиллик ўсиш суръати, фоизда	24,8%	22,5%	42,2%	21,2%	8,1%
Миллий валютадаги омонатлар	5 397	6 523	6 442	8 901	9 816
йиллик ўсиш суръати, фоизда	23,9%	20,9%	-1,2%	38,2%	10,3%
Хорижий валютадаги омонатлар	1 569	2 008	5 690	5 804	6 076
йиллик ўсиш суръати, фоизда	27,9%	28,0%	183,3%	2,0%	4,7%
миллий валютадаги омонатлар улуши, фоизда	77%	76%	53%	61%	62%
хорижий валютадаги омонатлар улуши, фоизда	23%	24%	47%	39%	38%

3.2. MOLIYAVIY SAVODXONLIK VA TA'LIM QAMROVI (2024)

Markaziy bank tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan ma'rifiy va ta'limiy loyihalar natijasida 255 000 nafardan ortiq fuqaro moliyaviy savodxonlik dasturlari bilan qamrab olindi. S&P Global FinLit tadqiqotida O'zbekiston kattalari savodxonligi 21% deb baholangan bo'lsa-da, so'nggi ta'limiy kampaniyalar ushbu indikatorni oshirishga zamin yaratmoqda. [16].

5-Rasm: 2024-yilda Markaziy Bank Ta'lim Dasturlari Qamrovi (Bar Chart Tasviri)

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Olingan natijalar ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda formal depozitlarning 42% ga o‘sishi va milliy valyutadagi ulushning 72% ga yetishi ijobiy makroiqtisodiy burilishdan dalolat beradi. Biroq, Fisher tenglamasiga ko‘ra ($r = (1+i)/(1+\pi) - 1$), 2024-yilda aholining inflyatsion kutilmalari 14.4% darajasida saqlanib qolgani sababli, banklar taklif etayotgan nominal 20-22% li depozit stavkalari real ijobiy daromadlilikni ($r \approx 5$-6%) ta'minlamoqda. Bu esa jamg‘armalarni bankka qo‘yishning iqtisodiy mantiqini kuchaytiradi.

Xalqaro taqqoslashlar [13; 4] shuni ko‘rsatadiki, savodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda aholi kutilmagan moliyaviy shoklarga (emergency shocks) chidamliroq bo‘ladi. O‘zbekistonda esa 14.8 milliard dollarlik transchegaraviy pul o‘tkazmalarining katta qismi iste'molga sarflanib, faqat kichik qismi formal jamg‘armaga aylanmoqda. Bu esa kelgusida ushbu oqimlarni investitsion mahsulotlarga yo‘naltirish lozimligini ko‘rsatadi.

4.1. MOLIYAVIY INKLYUZIYA VA ISLOMIY MOLIYA OMILI

O‘zbekistonda formal moliyaviy xizmatlardan foydalanmaslikning asosiy sabablaridan biri — madaniy va diniy e'tiqodlar hisoblanadi [7]. Respondentlarning

salmoqli qismi an'anaviy foizli depozitlarni rad etishi sababli, bank tizimida Islomiy moliya darchalarini (Islamic window) va Shariat talablariga mos jamg'arma mahsulotlarini (Mudaraba, Musharaka) joriy etish orqali noformal jamg'arilgan milliardlab dollarlik mablag'larni formal muomalaga kiritish mumkin [2].

5. XULOSA VA TAVSIYALAR (CONCLUSION)

Tadqiqot xulosalaridan kelib chiqqan holda quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

Yangi Strategiyani Tasdiqlash: 2025–2027-yillarga mo'ljallangan Moliyaviy Ommaboplikni Oshirish Milliy Strategiyasida OECD/INFE standartlariga asoslangan doimiy monitoring tizimini yo'lga qo'yish;

Islomiy Moliya Infratuzilmasi: Tijorat banklarida Shariat standartlariga mos jamg'arma vositalarini huquqiy jihatdan tartibga solish va amaliyotga kiritish;

Raqamli Kiber-Savodxonlik: Mobil banking va raqamli to'lovlar rivojlanayotgan sharoitda aholini kiber-firibgarlikdan himoya qilish bo'yicha "just-in-time" ta'lim modullarini joriy etish;

Inflyatsiyadan Himoyalangan Instrumentlar: Aholi uchun inflyatsiyaga indeksatsiyalangan davlat qimmatli qog'ozlari (Inflaton-indexed bonds) va chakana investitsion fondlarni ommalashtirish.

6. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

Ahunov, M. (2018). Financial inclusion, financial literacy, and financial education in Uzbekistan. *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, No. 842, 1-28.

Asadov, A., & Musayev, A. (2023). Determinants of informal savings in Uzbekistan: Empirical evidence and policy responses. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 31(2), 145-162.

Atkinson, A., & Messy, F. A. (2011). Assessing financial literacy in 12 countries: The OECD/INFE pilot study. *OECD Working Papers on Financae, Insurance and Private Pensions*, No. 14, OECD Publishing.

Demirguc-Kunt, A., & Klapper, L. (2012). Measuring financial inclusion: The Global Findex Database. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 6025.

Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*. Washington, DC: World Bank.

Khujamkulov, A., Saidov, K., & Yuldashev, S. (2021). Barriers to formal financial inclusion in Uzbekistan: High costs, trust, and religious factors. *Central Asian Journal of Economics*, 8(3), 88-104.

Klapper, L., & Lusardi, A. (2019). Financial literacy and financial resilience: Evidence from global surveys. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 112-132.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44.

Lyons, A. C., & Kass-Hanna, J. (2019). Financial inclusion, financial literacy, and economically vulnerable populations in the Middle East and North Africa. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(10), 2311-2338.

Melecký, M., & Singer, D. (2026). Islamic finance and financial inclusion dynamics in Central Asia. *World Bank Economic Review*, 40(1), 55-78.

Morgan, P. J., & Trinh, L. Q. (2019). Financial literacy, financial inclusion, and savings behavior in Laos, Cambodia, and Viet Nam. *Journal of Asian Economics*, 65, 101138.

Morgan, P. J., & Trinh, L. Q. (2020). Impacts of financial literacy on savings and financial inclusion in Lao PDR. *Asian Development Review*, 37(1), 166-189.